

Loyiha boshqaruvida pul oqimlarini samarali tashkil etish yo'llarini takomillashtirishning nazariy asoslari

Xalilov Isomiddin Faxriddinovich

**O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya akademiyasi, Loyiha boshqaruvi
yo'nalishi tinglovchisi**

e-mail: isomiddinxalilov84@gmail.com

Kalit so'zlar: Samaradorlik, foyda, pul oqimi, tashkilotlar, moliyaviy barqarorlik, boshqaruv.

Kirish

Odatda, umumiy ma'noda samaradorlik tushunchasi minimal mumkin bo'lgan xarajat bilan ma'lum natijalarga erishish deb ta'riflanadi. Shu nuqtai nazardan, biznes samaradorligi firmaning mahsulotlarni eng kam xarajat bilan ishlab chiqarish va sotish qobiliyatini anglatadi. Biznes samaradorligini boshqarish tizimini uchta elementning o'zaro bog'liqligi sifatida ko'rib chiqish mumkin:

- faoliyat etikasi, ya'ni nazorat va motivatsiya tutqichlarini yaratish va ulardan foydalanish, strategik maqsadlarni belgilash va ustuvorliklarni shakllantirish, javobgarlik tuzilmasini belgilash;
- xodimlar faoliyatini boshqarish tizimi, bu xodimlarni baholash parametrlari va mezonlarini, o'zaro hamkorlik va rivojlanish darajalarini belgilash;
- biznes samaradorligi ko'rsatkichlari tizimlari - ushbu ishning o'rganish ob'ekti kontekstida ushbu element asosiy e'tiborni tortadi.

Har qanday ishlab chiqarish faoliyati samaradorligining asosiy mezonidir, chunki har qanday biznes turini amalga oshirishni rag'batlantiradigan asosiy motiv, uning asosiy maqsadi kompaniya egalarining farovonligini oshirishdir. Ushbu o'sishni baholashni investitsiya qilingan kapital bo'yicha egalarining kechiktirilgan va joriy daromadlari miqdori deb atash mumkin va olingan foyda bunday kapitalning asosiy manbai hisoblanadi. Biroq, korxonaga uchun yuqori darajadagi foydaning mavjudligi uning haqiqiy to'lov qobiliyatiga ega ekanligini anglatmaydi. Albatta, maksimal foyda darajasiga erishish kompaniyaga barqaror moliyaviy ahvolni saqlab qolish imkonini beradi, eng muhimi, biznesdan olib qo'yilishi mumkin bo'lgan erkin pul oqimini yaratish qobiliyatidir.

Pul oqimi tushunchasi moliyaviy menejmentning asosiy tushunchalaridan biridir [4]. Buning sababi shundaki, har qanday tashkilotning pul oqimlari eng dinamik boshqaruv ob'ektini ifodalaydi va unga e'tibor berish juda muhimdir.

Korxonaning moliyaviy faoliyatini boshqarishda to'g'ri qaror qabul qilish qobiliyati loyihani amalga oshirish uchun manbalarning mavjudligi bilan bevosita bog'liq. Naqd pul korxonaning eng likvid aktivi bo'lganligi sababli, kerakli vaqt ichida kreditorlik qarzlarni to'lash (soliqlar va yig'imga bo'yicha qarzlarni to'lash, ish haqini to'lash, pudratchilarning schyot-fakturalarini to'lash), asbob-uskunalar, xom ashyo va materiallarni sotib olish uchun ishlatilishi mumkin. materiallar. Boshqacha qilib aytganda, naqd va naqd pulsiz mablag'lar ko'rinishidagi aktivlar juda harakatchan bo'lib, tezda boshqa aktivlarga aylantirilishi yoki majburiyatlarni to'lash uchun ishlatilishi mumkin.

Mablag'lar yo'qligi yoki yetishmasligi natijasida korxonada kreditorlar va boshqa tashqi sub'ektlarga qaram bo'lib qoladi. Garovning yetarililigi joriy to'lovlarni o'z vaqtida amalga oshirish, korxonada faoliyati uchun zarur bo'lgan materiallarni (xom ashyo va materiallarni) sotib olish, avanslar, hisoblangan mablag'lar va ish haqini to'lash, joriy majburiyatlarni o'z vaqtida to'lash, uzoq muddatli aktivlarga ega bo'lish imkonini beradi.

Asosiy qism

Har qanday korxonaning operatsion, investitsiya va moliyaviy faoliyati pul oqimlarini yaratadi: naqd pulsiz va naqd pul ko'rinishidagi ijobiy va salbiy oqimlar. Bundan tashqari, sanab o'tilgan sohalarning har biri uchun ularga ta'sir qilishning maxsus usullari mavjud. Naqd pul kabi aktivning xususiyatlarini hisobga olgan holda, naqd pulni boshqarish siyosatining maqsadlari quyidagilardan iborat ekanligini ta'kidlaymiz:

- samarali moliyaviy-xo'jalik faoliyatini amalga oshirish uchun etarli bo'lgan pul resurslarini zarur minimal darajada ushlab turish, shu jumladan joriy va kelajakdagi kredit layoqati;
- tadbirkorlik faoliyati jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan kutilmagan xarajatlarni to'lash;
- etkazib beruvchilar oldidagi majburiyatlarni o'z vaqtida to'lash, tovarlar narxiga qo'shimcha chegirmalar olish huquqidan foydalanish.

Tashkilotning joriy hisobvaraqlarida va korxonaning kassasida pul mablag'larining ko'payishi, hajmi etarli darajada oshib ketganda, tashkilot har

qanday investitsiya loyihasida ishtirok etishdan bosh tortgan holda, yo‘qotilgan foyda shaklida xarajatlarni oladi. Agar minimal pul zaxirasi etarli bo‘lmasa, ushbu zaxirani to‘ldirish uchun qo‘shimcha xarajatlar kelib chiqadi (ta'mirlash xarajatlari), bu aksiyalarni va boshqa foydali moliyaviy vositalarni sotib olish va sotishga sarflangan mablag‘larni, shuningdek, kreditlarni jalb qilish uchun foizlar va boshqa xarajatlarni o‘z ichiga oladi. va qarzlarni. Shunga asoslanib, korxonaning kassasi va uning joriy hisobvaraqlaridagi pul qoldig‘ini ikkita qarama-qarshi holatni hisobga olgan holda optimallashtirish tavsiya etiladi: qo‘shimcha investitsiya manbalaridan bo‘shatilgan mablag‘larni investitsiya qilishdan foyda olish va joriy to‘lov qobiliyatini saqlab qolish. barqaror davlat. [1]

Bo‘shatilgan pul mablag‘lari ko‘rinishidagi balansni boshqarish va uni optimallashtirish masalalarini hal qilishdan tashqari, umumiy pul oqimlarini oqilona boshqarish muhimdir; korxonaning barcha iqtisodiy faoliyati ijobiy va salbiy oqimlarni keltirib chiqaradi, shuning uchun pul mablag‘larini boshqarishdagi yana bir vazifa - bu oqimlarni muvozanatli holatda saqlash zarurati; Joriy, moliyaviy va investitsiya faoliyati natijasida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan pul mablag‘larining taqchilligi yoki ortishi korxonaning samarali faoliyatiga xalaqit bermasligi uchun kelgusidagi xarajatlar va pul mablag‘larining tushumlarini rejalashtirish muhimdir.

Pul oqimi yoki "pul oqimi" - bu korxonaning xo‘jalik faoliyati yoki sub’ektning alohida operatsiyalari natijasida yuzaga keladigan vaqt davomida taqsimlangan pul mablag‘larining naqd va naqd bo‘lmagan harakati.

Tashkilotning pul oqimlari u yoki bu mezonlarga ko‘ra tasniflanishi mumkin. [4]

Keling, ularni batafsil ko‘rib chiqaylik. Harakat yo‘nalishiga qarab, ijobiy va salbiy pul oqimlari farqlanadi. Ijobiy pul oqimi - bu tashkilotga kiruvchi naqd pul oqimi (kirish);

Salbiy pul oqimi - bu tashkilot tomonidan to‘langan pul oqimi (chiqishi).

Hisoblash usuliga qarab, yalpi va sof pul oqimlari farqlanadi. Yalpi pul oqimi - ma'lum bir vaqt oralig‘ida mablag‘larning barcha tushumlari va xarajatlarini aks ettiradi; sof pul oqimi - ma'lum bir vaqt oralig‘ida ijobiy va salbiy pul oqimlari (ya'ni mablag‘larning tushumlari va xarajatlari) o‘rtasidagi farqni aks ettiradi.

Sof pul oqimi korxonaning iqtisodiy faoliyatining eng muhim natijasi bo‘lib, u asosan korxonaning moliyaviy barqarorligini va uning bozor qiymatining o‘sish sur'atini belgilaydi. Shunday qilib, ijobiy oqim hajmlarining salbiy oqim hajmiga

nisbatiga qarab, sof pul oqimining miqdori ijobiy yoki salbiy bo'lishi mumkin, bu esa pirovardida korxonaning tegishli faoliyati natijasini belgilaydi. Bundan tashqari, ushbu ko'rsatkich tashkilotning pul mablag'lari balansining shakllanishi natijasini aks ettiradi.

Pul oqimlari hosil bo'ladigan iqtisodiy faoliyat turiga qarab, ular uch guruhga bo'linadi.

Operatsion faoliyatdan keladigan oqim - asosiy (operatsion) faoliyat natijasida hosil bo'lgan pul oqimlari, shu jumladan ishlab chiqarilgan tovarlar va xizmatlarni sotishdan olingan pul oqimlari, shu operatsiyalarga sarflangan pul oqimlari.

Investitsion faoliyatdan keladigan oqim - bu investitsiya faoliyati natijasida hosil bo'lgan pul oqimlari, shu jumladan uzoq muddatli aktivlarning har xil turlariga, boshqa kompaniyalarga investitsiyalardan olingan pul oqimlari va chiqishlari, asosiy vositalarni sotishdan tushgan tushumlar, foizlar va moliyaviy dividendlar. aktivlar va ularni to'lashdan (sotishdan) tushgan summalar.

Moliyaviy faoliyat oqimi - moliyaviy faoliyat natijasida hosil bo'lgan pul oqimlari, shu jumladan uzoq muddatli va qisqa muddatli kreditlarni jalb qilish, aktsiyalarni, foizlarni, aktsiyalarni sotishdan olingan pul oqimlari, shuningdek mulkdorlarga to'lash, qarzlarni to'lash; va boshqalar.

Ro'yxatda keltirilgan tasniflash toifalari asosiy pul oqimlarini tahlil qilish uchun asosiy hisoblanadi, ammo boshqa ko'plab tasniflash tamoyillari mavjud.

Pul oqimlari vektorining o'zgaruvchanlik darajasiga ko'ra, pul oqimlari standart va nostandart bo'ladi. O'zgaruvchanligi yagona bo'lgan, ya'ni yo'nalishi o'zgarmaydigan oqim standart deb ataladi (standart oqimga misol sifatida daromadlarni shu kabi moliyaviy vositalarga qayta investitsiya qilish imkoniyatisiz uzoq muddatli obligatsiyalarga investitsiya qilish mumkin). Yo'nalishi bir necha marta yoki muntazam ravishda o'zgarib turadigan oqim nostandart deb nomlanadi (bunday oqimga misol sifatida moliyaviy vositalar portfeliga uni yanada kengaytirish maqsadida daromadni qayta investitsiya qilish mumkin).

Ajratishning yana bir tamoyili - korxonaga bo'lgan munosabatlarning tabiati. Ichki pul oqimlari, ya'ni korxonada ichidagi mablag'larning tushum va chiqimlari yig'indisi (ish haqi, sayohat nafaqalari, avanslar, aktsiyadorlarga to'lovlar, sho'ba korxonalaridan o'tkazilgan va olingan summalar va boshqalar) farqlanadi; va tashqi pul oqimi, ya'ni korxonaning kontragentlar (xom ashyo va asbob-uskunalar yetkazib beruvchilar, xaridorlar, kredit tashkilotlari va davlat organlari - soliq, bojxona va

boshqa xizmatlar) bilan munosabatlariga xizmat ko'rsatuvchi naqd pul to'lovlari majmui.

Keyingi bo'linish mezonlari - ijobiy va salbiy pul oqimlari balansining ko'rsatkichi. Ijobiy va salbiy turdagi hajmlar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlaydigan oqim (naqd pul zaxiralarining rejalashtirilgan o'sishini hisobga olgan holda) balanslangan deb ataladi.

O'z navbatida, balanslanmagan pul oqimi, hajmning etarlilik darajasiga qarab, ortiqcha va kamomadga bo'linadi. Ortiqcha pul oqimi o'rganilayotgan davrda olingan mablag'lar korxonaning maqsadli xarajatlariga bo'lgan haqiqiy ehtiyojdan sezilarli darajada oshib ketganda yuzaga keladi. Bunday holda, sof pul oqimining ijobiy qiymati ancha yuqori bo'ladi va ortiqcha mablag'lar korxonaning xo'jalik faoliyati jarayonida ishlatilmaydi.

Pul mablag'larining taqchilligi o'rganilayotgan davrda pul mablag'larining kelib tushishi ularni sarflashga bo'lgan haqiqiy rejalashtirilgan ehtiyojni qondirmasa, korxonada ma'lum qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Sof pul oqimining ozgina manfiy qiymatining mavjudligi uni tanqis qiladi. Ortiqcha va taqchil oqimlarga bo'linish ularning korxonaning to'lov qobiliyatini ta'minlash qobiliyatini baholash bilan uzviy bog'liqdir. Ushbu yo'nalishda oqimlar suyuq va suyuqliksiz bo'linadi.

Agar ko'rib chiqilayotgan pul oqimi uchun mablag'larning tushumlari yoki sarflanishining to'liq aylanish davri bir yildan oshmasa, bunday oqim qisqa muddatli deb ataladi. Agar ma'lum bir pul oqimi uchun to'lovlar belgilangan muddatdan oshib ketgan bo'lsa, u holda uzoq muddatli pul oqimi sodir bo'ladi.

Rossiya Federatsiyasi qonunchiligi har qanday tashkilotga to'lovlarni amalga oshirishning ma'lum qoidalarini belgilab berganligi sababli, barcha to'lovlarni naqd va naqdsiz pulga bo'lish va natijada bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lgan tegishli pul oqimlarini ajratib ko'rsatish muhimdir. Bu naqd va naqd bo'lmagan pullarning bir muomaladan boshqasiga doimiy o'tishi bilan bog'liq:

tashkilotning joriy hisob raqamiga naqd pulsiz shaklda kelib tushgan mablag'lar real to'lovlarni amalga oshirish uchun naqdashtiriladi. Naqd pul shaklida olingan mablag'lar, o'z navbatida, tashkilot tomonidan bankka topshiriladi, chunki yuqorida aytib o'tilganidek, bu borada qonuniy talablar mavjud.

Naqd pul oqimlarini rejalashtirish va optimallashtirish jarayonida tashkilotlar, yuzaga kelishining taxminiyligiga qarab, quyidagilarni ajratib ko'rsatishadi:

yuqori prognoz qilinadigan pul oqimi, ya'ni muddati va miqdori bo'yicha oldindan ma'lum bo'lgan to'lovlar bilan oqim. Bunday oqim - amortizatsiya oqimi, olingan ssuda mablag'lari bo'yicha foizlar va asosiy qarzlar bo'yicha pul oqimi, shuningdek, unga xizmat ko'rsatish xarajatlari va boshqalar;

qisman prognoz qilinadigan pul oqimlari, to'lovlarning o'zgaruvchanligi prognoz qilinadigan vaqt oralig'ida. Bozor kon'yunkturasining o'zgarishi tufayli o'zgaruvchan bo'lgan tovarlarni sotishdan tushgan mablag'lar, biznes natijalarining o'zgaruvchanligiga qarab dividendlar to'lash misol bo'lishi mumkin;

oldindan aytib bo'lmaydigan pul oqimi, yuzaga kelishi va to'lovlar orasidagi hajm va vaqt oralig'i prognozga kiritilmagan. Bunday to'lovlar penyalarning paydo bo'lishi, fors-major xarajatlarining mavjudligi va boshqalarni o'z ichiga olishi mumkin.

Tashkilotning oqimlarini boshqarishda ko'pincha oqimlarni ularning shakllanishiga ta'sir qilish uchun imkon qadar farqlash zarurati tug'iladi, shuning uchun rejalashtirish paytida barcha oqimlar tartibga solinadigan va tartibga solinmaganlarga bo'linadi. Tartibga solinadigan pul oqimiga misol sifatida korxonada mahsulotlarini kreditga sotishdan kelib chiqadigan oqimlarni keltirish mumkin - to'lov va oldindan to'lash qoidalarini, mumkin bo'lgan kechiktirish muddatini, shuningdek qisman to'lovlarni belgilash orqali hajm va vaqtni tartibga solish mumkin. kvitansiyalar doirasi. Davlat organlariga soliq va boshqa to'lovlar, belgilangan shartlar bilan qayta tuzilmagan ssudalar bo'yicha to'lovlar tartibga solinmagan pul oqimlari sifatida tasniflanishi mumkin.

Bundan tashqari, boshqarish va rejalashtirishda ko'rib chiqilayotgan davrda ularning shakllanishining izchilligiga qarab muntazam va diskret oqimlarni farqlash muhimdir. Muntazam pul oqimi - bu ko'rib chiqilayotgan davrning alohida oraliqlarida doimiy ravishda amalga oshiriladigan operatsiyalar natijasida hosil bo'lgan oqim, odatda bu tashkilotning asosiy faoliyatidan oqimlar, uzoq muddatli kredit operatsiyalarini va uzoq muddatli real investitsiya loyihalarini ta'minlaydigan pul oqimlari.

Xulosa

Turli xil barqaror holatlar o'rtasida o'zgarib turadigan pul oqimi diskret deb ataladi. Ushbu turdagi oqim korxonada tahlil qilinayotgan davrda bitta operatsiyalarni amalga oshirganda sodir bo'ladi. Ushbu turdagi salbiy oqimga misol sifatida mulkni, litsenziyani yoki franchayzingni sotib olishda yuzaga keladigan pul oqimini keltirish

mumkin; ijobiy - moliyaviy yordam ko‘rinishidagi mablag‘larni olish va boshqalar. Biroq, tashkilot oqimlarining bu bo‘linishi juda sub‘ektivdir va tahlil qilingan davrning davomiyligiga bog‘liq. Vaqt oralig‘i qisqartirilganda, har qanday hosil bo‘lgan oqimlarni diskret deb hisoblash mumkin (masalan, tahlil qilingan davr kredit to‘lovlari davridan qisqaroq muddatga qisqartirilsa, har bir alohida to‘lov diskret oqimga aylanadi; tahlil qilinadigan davr oshsa, kredit to‘lovlarining pul oqimi muntazam bo‘ladi).

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Konovalova A.V. Naqd pul oqimi tahlili / darslik / Yaroslavl davlat universiteti. P. G. Demidova. Yaroslavl, 2015. - 108 p.
2. Kurbatova O.R. "Tashkilotning pul oqimlari boshqaruv ob‘ekti sifatida" / Vladimir davlat universitetining axborotnomasi. Stoletovlar. Seriya: Iqtisodiyot fanlari № 1. Nashriyotchi: Vladimir davlat universiteti. A.G. va N.G. Stoletov (Vladimir), 2014 - s.82-89
3. Lukashevich I.Ya. Moliyaviy menejment: darslik / I.Ya. Lukashievich. – 2-nashr, qayta ko‘rib chiqilgan va to‘ldirilgan. – M.: Eksmo, 2010. - 768 b. – (Yangi iqtisodiy ta’lim)
4. Shuliko E.V. "Noaniqlik sharoitida Rossiya tashkilotlari faoliyatining ayrim jihatlari to‘g‘risida" // Bugungi kunda fundamental va amaliy fanlar: Xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiya maqolalari to‘plami (Shimoliy Charleston, AQSh, 2015 yil 30-31 mart) - Moskva: Akademik. Nashriyot markazi, 2015. 169-bet

---

Research Science and Innovation House